

DE SOLDATS, EXÈRCITS I GUERRES. UNA PERSPECTIVA HISTÒRICA

CARME SANMARTÍ ROSET

Universitat de Vic - Universitat Central de Catalunya

He estudiat i he explicat història des dels anys que vaig cursar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona. He ensenyat Història, primer a l'ensenyament secundari, després a la universitat i confesso que, durant dècades, no vaig entrar pròpiament en l'estudi de les guerres, ni durant la carrera ni en les meves classes. Què m'explicaven i què explicava, doncs? Estudiava les causes que havien provocat el conflicte, passava de puntetes sobre el conflicte pròpiament dit, del qual analitzava els aspectes polítics i la rellevància dels grans personatges militars i polítics, i n'estudiava les causes i les conseqüències.

De fet, el contacte més directe amb la guerra el vaig tenir a través de coneguts, especialment del meu pare, que havien participat en la batalla de l'Ebre i comentaven què significava viure una guerra, ser-ne soldat. No va ser fins molt més endavant que em va interessar la guerra pròpiament dita, analitzar-la des de dins: aspectes socials, de producció i organització industrial, estratègia política, relacions internacionals i, molt especialment, els efectes sobre la població. És a dir, la guerra en el seu conjunt. Els llibres d'història que jo llegia, els que tenia a l'abast, oferien la versió dels guanyadors, seguint les teories de Hobbes, Clausewitz o Hegel, per citar els noms d'alguns dels seus defensors,

que han plantejat durant segles la guerra com un fenomen higiènic, vivificant, enfortidor, una estratègia inevitable per assolir uns objectius. No n'avaluen els costos, especialment els humans, com un element a tenir en compte, sinó com el preu que s'ha de pagar.

Podíem trobar en molts de manuals d'història informacions com les següents: «L'any 1220, Genguis Khan va destruir Samarcanda després d'un setge de 5 dies. Saquejada, la seva població va passar de 400.000 a 100.000 habitants». La tragèdia de la població d'una ciutat és així resumida en una frase en el triomfant camí recorregut pels mongols, que van deixar un enorme rastre de sang i dolor. Si ens centrem en Napoleó, un referent polític i militar indiscutible, segons el segon volum de l'*Atlas Històrico Mundial* (Istmo, 1975, una obra que va ser de consulta obligada per als estudiants d'història durant molts anys), per a la campanya de Rússia, Bonaparte va reclutar 600.000 homes i 180.000 cavalls, el Gran Exèrcit. Quan va arribar a Polònia el desembre de 1812, després de la seva retirada forçada des de Moscou, quedaven «aprox. 1.000 homes, 60 caballos y 9 cañones» (p. 35).

Aquest esfereïdor exemple té equivalents en el segle xx. S'ha considerat durant dècades que en la Gran Guerra (1914-1918), la primera guerra de l'era industrial, hi havien mort entre 8 i 10 milions de persones. En els llibres recents, el nombre de baixes s'eleva a uns 20 milions, ja que, a més de 9,5 milions de militars, s'inclouen 10 milions de civils. Quan es tracta el nombre de víctimes de la Segona Guerra Mundial, les xifres de morts oscil·len entre 35 i 55 milions, com si no fos rellevant una diferència de 20 milions de persones. La guerra es plantejava com a necessària, com a justa i, per tant, les baixes estaven justificades. I com es podien justificar tantes morts? Si eren soldats, es considerava que havien tingut l'honor de morir per la Pàtria, tal com es pot comprovar en la inscripció que apareix sota el seus noms en els

cementiris de la I Guerra Mundial. Cal afegir a les morts provocades per tots aquests conflictes els efectes sobre la població supervivent, que va veure destruïts els seus conreus, transformades les seves empreses, separades les famílies i, sovint, va ser obligada a desplaçar-se lluny de la llar.

Ha estat necessari que sorgissin altres maneres d'analitzar els processos històrics, molt especialment les guerres, per descriure els conflictes bèl·lics des d'una altra perspectiva, avaluant els costos humans. Certament hi havia alguns historiadors que pretenien donar una altra visió de la dels guanyadors, però era difícil disposar dels seus textos i encara més de les versions dels perdedors. En els darrers anys s'han publicat estudis que analitzen les guerres des d'una perspectiva molt més crítica, sovint des de les víctimes.

Evolució de l'exèrcit. En l'estudi d'una guerra cal tenir present l'evolució de l'estructura de l'exèrcit. Voldria fer una referència als exèrcits mercenaris i als exèrcits populars. Tot i que a Egipte ja hi havia mercenaris, fet que demostra l'antiguitat d'aquesta pràctica, va ser a l'època moderna que aquest fenomen arribà al seu apogeu: els exèrcits europeus (i no solament europeus) estaven constituïts per professionals, com els *condottieri* o els mercenaris suïssos (famosos des del segle XIV) que tenien una gran pràctica professional i gaudien d'un enorme prestigi. El compliment de la seva missió estava regulada per un contracte que els obligava a complir en els termes establerts. Acabat el termini contractat, en podien signar un amb qui desitgessin, encara que fos l'adversari del primer.

No obstant això, l'exèrcit va canviar radicalment a finals de segle XVIII, amb la Revolució Francesa i l'aparició dels exèrcits populars. La incorporació de tots els homes de la nació a lluitar per la Pàtria va comportar un enorme creixement dels exèrcits que van veure multiplicar els efectius disponibles. Eren homes sovint amb poca preparació, però podien desenvolupar determinades tasques. Davant de la magnitud

de tropes, l'obediència es convertí per als soldats en una obligació. I aquí ens hauríem de fer una pregunta: on quedà la consciència de tants homes davant d'aquesta obediència cega? Per una altra banda, els enormes contingents humans exigien grans generals que, encara que despleguessin una estratègia, sempre havien de fer front a circumstàncies imprevistes. Els exèrcits populars van coincidir amb el desenvolupament industrial i amb una major eficiència i efectivitat en l'armament.

Des de l'inici, els Estats van entendre que els seus interessos justificaven les vides dels seus homes i van exposar-los a situacions inhumanes. La Primera Guerra Mundial va mobilitzar 60 milions de soldats, molts d'ells voluntaris desitjosos d'entrar en combat. Aviat els soldats es van convertir en carn de canó i l'estratègia militar sovint consistí en el fet que un home en substituís un altre, fins que el que en disposés de més guanyés. Si no és així, com s'entén el que ocorregué a les batalles de Verdun o del Somme? O determinats episodis de la Segona Guerra Mundial, com la campanya de l'URSS en què moriren entre 20 i 26 milions de persones, entre els quals els soldats de Stalingrad, l'esperança de vida dels quals era d'un dia? Podem afirmar, per tant, que la vida dels soldats es va menysvalorar amb els exèrcits populars i que amb ells es va iniciar l'època de les grans matances.

Després del desastre de la Segona Guerra Mundial, van fer aparició societats militars privades i en la dècada de 1980 els exèrcits van experimentar, de nou, una gran transformació quan els Estats van optar, davant les resistències d'una part important de la societat, especialment dels objectors, per retornar als exèrcits professionals. Tanmateix, el trauma social que significa la pèrdua de soldats ha portat els governs a encarregar cada cop més les operacions més arriscades, sovint difícils de justificar davant la ciutadania, a mercenaris experts, organitzats en poderoses i influents empreses.

En la guerra del present, i especialment del futur, es preveu robotitzar i automatitzar el combat i els combatents. Deshumanitza la guerra la tecnificació? Aquesta és una pregunta que es fa Christopher Coker. Aquest teòric de referència en qüestions militars, que no creu que es pugui eliminar la guerra, considera que la pau no és el contrari de la guerra sinó la seva finalitat: es fa la guerra en vistes a aconseguir una pau millor que la que hi havia abans de l'inici de les hostilitats. Com pot ser que es plantegi aquesta pregunta quan per a molts la guerra és deshumanització des del principi dels temps?

Moviments contra la guerra. El tercer aspecte que voldria apuntar són els moviments contra la guerra que, de manera organitzada, en els temps moderns apareixen en el segle XIX, lligats al socialisme i als partits liberals. Es pot considerar l'any 1867 com el punt de partida arran de la fundació de la Lliga Internacional i Permanent de París i de la constitució de la Lliga Internacional de la Pau i la Llibertat a Ginebra, que bàsicament es donaren a conèixer a través de congressos en ciutats europees. El 1891, després del tercer congrés, es va crear l'Oficina Internacional per la Pau, amb l'objectiu de buscar solucions negociades als conflictes internacionals.

L'any 1915 es van produir manifestacions als països bel·ligerants contra la Gran Guerra. Les dimensions inimaginables que havia pres el conflicte va fer reaccionar homes i dones. Va ser en aquest moment que va aparèixer el feminisme pacifista, amb la creació del moviment *Women's International for Peace and Freedom*, que reivindicava el dret a elaborar polítiques internacionals a favor de la pau i a participar en pactes interns de postguerra. Es tractava d'un moviment transnacional contra la guerra que associava pau amb justícia social, igualtat i drets humans.

Després de la guerra a França es van produir grans manifestacions amb el lema *Plus jamais ça*. Els 14 punts del

president Wilson pretenien resoldre les diferències entre els estats buscant un fòrum de debat internacional, la poc eficaç Societat de Nacions, convertida anys més tard en l'ONU. En la dècada dels 60 es produïren grans manifestacions contra la guerra del Vietnam i el lema *si vols la pau prepara la guerra* es veié substituït per *fes l'amor i no la guerra*, mostra d'una nova mentalitat, fruit de l'educació per una Cultura de la Pau.

El futur. Quina és la situació actual? Les societats han canviat molt, però costa pensar que les guerres tendiran a desaparèixer en un món tan competitiu com el que vivim. Quin impacte tindrà la gran tecnificació dels conflictes armats? Els disminuirà o els afavorirà atès que costaran menys vides humanes? Estem arribant a la guerra post-humana, com suggereixen alguns?

